

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ประวัติศาสตร์อีสาน

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ

ประวัติศาสตร์อีสาน

ประวัติศาสตร์อีสาน

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕

เดิม วิภาคย์พจนกิจ

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒๕๕๙

เดิม วิชาคัพพจนกิจ.

ประวัติศาสตร์อีสาน.

๑. ไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) -- ประวัติ.

(๑) ชื่อเรื่อง.

DS 588. ต5ต7

ISBN 978-616-314-071-5

ISBN (ebook) 978-616-314-285-6

ลิขสิทธิ์ของนายประหยัด วิชาคัพพจนกิจ

สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕ เดือนตุลาคม ๒๕๕๙

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม (ฉบับพิมพ์เพิ่ม)

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ภูมิภาคพันธ์ ๒๕๖๐

จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารธรรมศาสตร์ ๖๐ ปี ชั้น U1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๐-๒๒๒๓-๙๒๓๒

(สำนักงานศูนย์รังสิต โทร. ๐-๒๕๖๔-๒๘๕๙-๖๐)

e-mail address: unipress@tu.ac.th

จัดจำหน่ายโดยบริษัทซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน)

อาคารทีซีไอเอฟ ทาวเวอร์ เลขที่ ๑๘๕๘/๘๗-๙๐ ชั้นที่ ๑๙

ถนนบางนา-ตราด แขวงบางนา เขตบางนา กรุงเทพฯ ๑๐๒๖๐

โทร. ๐-๒๗๓๙-๘๐๐๐ โทรสาร ๐-๒๗๓๙-๘๓๕๖-๙

<http://www.se-ed.com>

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แบบปกโดย นายณรงค์ฤทธิ์ สิงห์ทอง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๒ เดือนกรกฎาคม ๒๕๓๐ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๒ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

(ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ และ ๓ โดยความร่วมมือระหว่างมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
กับสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

พิมพ์ครั้งที่ ๔ เดือนเมษายน ๒๕๔๖ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ เดือนตุลาคม ๒๕๕๙ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม (ฉบับพิมพ์เพิ่ม)

ราคาเล่มละ ๕๒๐.- บาท

สารบัญ

หน้า

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒.....	(๙)
แถลงการณ์สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑).....	(๑๓)
คำนำผู้เขียน.....	(๑๕)
คำนำผู้เรียบเรียงพิมพ์.....	(๑๙)

ภาค ๑

คู่มือข้อมูลตอนต้น

บทที่ ๑	เมืองนครราชสีมาและชัยภูมิ.....	๓
---------	--------------------------------	---

ภาค ๒

คู่มือข้อมูลตอนล่าง

บทที่ ๒	นครจำปาศักดิ์.....	๒๙
บทที่ ๓	เมืองอุบลราชธานี.....	๙๕
บทที่ ๔	เมืองสุรินทร์ เมืองศรีสะเกษ* และเมืองขุขันธ์.....	๑๓๔

ภาค ๓

คู่มือท้าย

บทที่ ๕	เมืองร้อยเอ็ด.....	๑๖๑
บทที่ ๖	เมืองมหาสารคาม.....	๑๘๗
บทที่ ๗	เมืองกาฬสินธุ์.....	๑๙๗

* คำว่าศรีสะเกษ สะกดตามผู้เขียน - ผู้ดำเนินการจัดพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓

ภาค ๔
ลุ่มน้ำโขง

บทที่ ๘	เมืองอุดรธานี.....	๒๑๓
บทที่ ๙	เมืองหนองคายและนครพนม.....	๒๒๖
บทที่ ๑๐	เมืองสกลนคร.....	๒๔๐
บทที่ ๑๑	เมืองขอนแก่นและเมืองเลย.....	๒๗๑

ภาค ๕
การปกครองและการปฏิรูปการปกครอง
มณฑลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๑๒	ลักษณะการปกครองก่อนการปฏิรูป.....	๒๙๗
บทที่ ๑๓	การปฏิรูปการบริหาร.....	๓๐๙
บทที่ ๑๔	หัวเมืองลาวกาว สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร.....	๓๒๕
บทที่ ๑๕	ระบบเทศาภิบาล.....	๓๕๐
บทที่ ๑๖	ลักษณะจัดเขตการปกครองตามระบบเทศาภิบาล ในมณฑลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๓๗๑
บทที่ ๑๗	มณฑลลาวกาว สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์.....	๓๙๗
บทที่ ๑๘	กบฏผีบาปผีบุญ.....	๔๔๕
บทที่ ๑๙	ประกาศเปลี่ยนแปลงนามมณฑล และศักดิ์นาในเมืองประเทศราช.....	๔๖๙
บทที่ ๒๐	การเสด็จตรวจราชการ ของเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่.....	๔๗๗
บทที่ ๒๑	การพระศาสนา.....	๕๐๒

หน้า

บทที่ ๒๒	ประเพณีบางอย่าง.....	๕๖๗
บทที่ ๒๓	อาณาเขตหลวงพระบางฝั่งขวา นครจำปาศักดิ์ และเมืองมโนไพร เมื่อเสียแก่ฝรั่งเศส.....	๕๘๘

ภาคผนวก

ผนวกที่ ๑	กบฏเจ้าอนุวงศ์.....	๖๑๑
ผนวกที่ ๒	ทำเนียบขุนนางกัมพูชา.....	๖๒๓
ผนวกที่ ๓	กงสุลฝรั่งเศสในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๖๒๗
ผนวกที่ ๔	การสำรวจแม่น้ำโขงและแก่งหลี่ผี.....	๖๒๙

หนังสือที่ใช้ประกอบในการเรียบเรียง.....	๖๕๙
---	-----

บรรณานุกรม.....	๖๖๓
-----------------	-----

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือเรื่อง *ประวัติศาสตร์อีสาน* ของ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ จัดพิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ในปี ๒๕๑๓ หนังสือเรื่องนี้บางส่วนได้ตีพิมพ์แล้วในชื่อว่า *สองฝั่งโขง* แต่ผู้เขียนได้แก้ไขเพิ่มเติมข้อเท็จจริงใหม่ อันเป็นผลจากความวิริยะอุตสาหะในการค้นคว้า รวบรวม และเรียบเรียงมาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี ในการตีพิมพ์ครั้งแรกนั้น สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ ได้มอบหมายให้นายนินิ เอียวศรีวงศ์ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ “ช่วยลำดับเรื่องให้รัดกุมยิ่งขึ้นใหม่ โดยยังคงเนื้อหาและภาษาของเรื่องไว้ตามเดิม และได้เขียนบทนำเป็นเชิงวิเคราะห์ไว้ให้ด้วย” นายนินิเองได้เล่าถึงการทำงานของตนใน “คำนำของผู้เรียบเรียงพิมพ์” ความตอนหนึ่งว่า ผู้เรียบเรียงพิมพ์ได้ “จัดเรียงลำดับเรื่องราวใหม่ตามที่ผู้เรียบเรียงเห็นว่าจะเข้าใจได้ง่าย และมองเห็นความคลี่คลายของประวัติศาสตร์มากกว่าที่เป็นอยู่ ในการนี้ ผู้เรียบเรียงได้ตัดทอนข้อความออกเสียหลายตอนเนื่องจากเห็นว่าไม่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องโดยตรง ส่วนที่เห็นว่าน่ารู้ก็คงไว้ในภาคผนวกบางตอน ผู้เรียบเรียงพิมพ์ก็ขอข้อความที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงให้กระชับเข้า เพื่อทำให้นหนังสือมีเอกภาพยิ่งขึ้น”

เนื่องจากหนังสือเรื่องนี้ได้ขาดตลาดเป็นเวลาช้านาน เมื่อภรรยาของนายเต็ม วิภาคย์พจนกิจ เสนอให้มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ พิจารณาจัดพิมพ์หนังสือนี้เป็นครั้งที่สอง มูลนิธิโครงการตำราฯ จึงสนองรับภารกิจดังกล่าวนี้โดยได้เรียนขอความเห็นจากนายนินิ เอียวศรีวงศ์

นายนิธิเสนอว่า มูลนิธิโครงการตำราฯ ควรจะนำต้นฉบับส่วนที่ถูกตัดทอนออกในการจัดพิมพ์ครั้งแรก มารวมจัดพิมพ์ในครั้งนี้อย่างเดียว แต่การณปรากฏว่ามีอาจติดตามหาต้นฉบับส่วนดังกล่าวได้ จากคำบอกเล่าของนายสุชาติ สวัสดิ์ศรี ต้นฉบับคงสูญหายไปเมื่อคราวที่สำนักงานสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ ถูกริ้อค้นเมื่อเกิดกรณี ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙

ประวัติศาสตร์อีสาน ฉบับพิมพ์ครั้งที่สองนี้แตกต่างจากฉบับการพิมพ์ครั้งแรกอย่างน้อย ๒ ประการ กล่าวคือ *ประการแรก* ในการจัดพิมพ์ครั้งแรกนั้นสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ ได้แยกพิมพ์เป็น ๒ เล่ม แม้จะมีฉบับรวมเล่มแต่ก็เป็นเพียงการนำหนังสือ ๒ เล่มมาประกบเข้าด้วยกันเท่านั้น ในการจัดพิมพ์ครั้งที่สองนี้ มูลนิธิโครงการตำราฯ ได้จัดพิมพ์หนังสือนี้รวมเล่มเดียวกัน โดยยกภาคผนวกของหนังสือ ๒ เล่มเดิมไปรวมไว้ท้ายเล่ม อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงเลขบท เพื่อให้หนังสือมีเอกภาพ *ประการที่สอง* ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก นายนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เขียนบทนำกำกับหนังสือทั้งสองเล่ม ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ นายนิธิได้ขอให้นำบทนำทั้งสองออกด้วยเหตุผลบางประการ

มูลนิธิโครงการตำราฯ ได้ขอให้นายธวัช ปุณณโกต แห่งคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ช่วยชำระต้นฉบับสำหรับการจัดพิมพ์ครั้งนี้ อนึ่ง สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ ในการจัดพิมพ์ครั้งแรกได้ตัดทอนต้นฉบับส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ลาว เขมร และเวียดนามออก โดยที่ต้นฉบับส่วนนี้ยังมีได้จัดพิมพ์เลย ซึ่งนับว่าน่าเสียดายยิ่ง หากเนื้อหาส่วนนี้ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ ๑๕ ปีที่แล้ว ก็อาจจะกระตุ้นให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ประเทศเพื่อนบ้านมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม มูลนิธิโครงการตำราฯ กำลังดำเนินการจัดพิมพ์ประวัติศาสตร์ลาวเป็นเอกสารวิชาการต่อไป*

* จากการจัดพิมพ์เป็นเอกสารวิชาการ ต่อมา *ประวัติศาสตร์ลาว* ก็ได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือพอกเกตบุก เมื่อปี ๒๕๔๐ - ผู้ดำเนินการจัดพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓

มูลนิธิโครงการตำราฯ ขอขอบคุณนายนิธิ เอียวศรีวงศ์ และนายรัช
บุญโณทก ที่มีส่วนช่วยเกื้อกูลให้การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นไปได้ และขอขอบคุณ
เจ้าหน้าที่สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้ช่วยดูแลการจัดพิมพ์หนังสือ
นี้ด้วยดี

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

เมษายน ๒๕๓๐

แถลงการณ์
สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
(คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑)

สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้ผลิตหนังสือประเภทประวัติศาสตร์ออกมาหลายเล่มแล้ว แต่ส่วนมากก็เป็นประวัติศาสตร์ที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศ เช่น ประวัติศาสตร์จีน ส. ศิวรักษ์ แปล ประวัติศาสตร์เยอรมัน นิธิ เอียวศรีวงศ์ แปล ประวัติศาสตร์อเมริกา ณรงค์ เกตุทัต แปล ประวัติศาสตร์อาหรับ ม.ร.ว. จีระพัฒน์ จักรพันธ์ แปล

นอกจากนั้น ก็ยังได้ตีพิมพ์เรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อีกหลายเล่ม ที่แปลก็มี เช่น อุบายธรรมตะวันออก (๔ เล่มชุด) พุทธศาสนาในประวัติศาสตร์จีน พุทธศาสนากับลัทธิคอมมิวนิสต์ ไสกราติส ฯลฯ ส่วนที่เขียนก็มีเช่น เรื่อง อิสลามสมัยแรก ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ สำหรับที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยก็มีเช่นเรื่อง ความทรงจำ ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ของ ทรงศรี อาจอรุณ ฯลฯ

การที่จะตีพิมพ์ประวัติศาสตร์ไทยที่เขียนขึ้นเองนั้น มักจะหาผู้เขียนได้ยาก ยิ่งถ้าเป็นประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นภาคใดภาคหนึ่งแล้ว แทบจะหามาตีพิมพ์ให้ปรากฏเป็นหลักฐานใช้อ้างอิงได้ยากยิ่งขึ้นไปอีก การที่สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ได้จัดพิมพ์เรื่อง ประวัติศาสตร์อีสาน ของ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ นี้ก็เพราะได้เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าว ยิ่งในปัจจุบันนี้การได้ความรู้อย่างแท้จริงจากผู้รู้เกี่ยวกับความเป็นมาของอีสานโดยเฉพาะในแง่ของการเมือง

การปกครอง สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นมาแต่อดีต ย่อมจะช่วยให้เราเข้าใจสภาพปัจจุบันของชาวอีสานมากขึ้น เพราะการได้รู้จักอดีตย่อมช่วยให้ความสว่างแก่ปัจจุบันมีขึ้นน้อย

หนังสือเรื่อง *ประวัติศาสตร์อีสาน* ของ เดิม วิภาคย์พจนกิจ นี้ ทางสำนักพิมพ์จะแบ่งพิมพ์ออกเป็น ๒ เล่ม เล่มแรก คือเล่มที่ท่านเห็นอยู่นี้ ส่วนเล่มที่ ๒ จะตามออกมาในไม่ช้า เนื่องจากผู้เขียน *ประวัติศาสตร์อีสาน* ได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะค้นคว้า รวบรวม เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นมาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี และบางส่วนก็ได้เคยตีพิมพ์แล้วในชื่อว่า *สองฝั่งโขง* แต่ในการพิมพ์ครั้งนี้ ผู้เขียนได้แก้ไขเพิ่มเติมข้อเท็จจริงใหม่ และทางสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ ได้ขอให้นายนิธิ เอียวศรีวงศ์ อาจารย์ประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ช่วยลำดับเรื่องให้รัดกุมยิ่งขึ้นใหม่ โดยยังคงเนื้อหาและภาษาของเรื่องไว้ตามเดิม และได้เขียน *บทนำ* เป็นเชิงวิเคราะห์ไว้ให้ด้วย ครั้งแรกสำนักพิมพ์ก็จะพิมพ์ส่วนที่เกี่ยวกับลาว เขมร และเวียดนามด้วย แต่เห็นว่าจะทำให้หนังสือหนาไป จึงได้แบ่งพิมพ์เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับส่วนที่เป็นฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเท่านั้น คือส่วนที่เป็น *ภาคอีสาน* ทั้งหมด และได้เปลี่ยนจากชื่อเดิมคือ *สองฝั่งโขง* มาเป็น *ประวัติศาสตร์อีสาน*

ในการพิมพ์ครั้งนี้ แม้จะได้ระวางในเรื่องการตีพิมพ์แล้ว ก็ยังเห็นข้อบกพร่องแล้วเช่นในเรื่องตัวผิดอีก ทั้งนี้ก็ได้พิมพ์ไปแก้คำผิดแทรกไว้ท้ายเล่ม ดังนั้นหากจะเกิดพลาดพลั้งไปอย่างใดอีกก็ต้องขออภัยไว้ ณ ที่นี้

สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

คำนำผู้เขียน

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ ข้าพเจ้ามีกิจธุระไปจังหวัดอุบลราชธานี บังเอิญไปพบบันทึกการปกครองหัวเมืองมณฑลอีสาน ซึ่งบิดาข้าพเจ้า (พระวิภาคย์พจนกิจ เล็ก สิงห์สุต เมื่อครั้งเป็นหลวงอุปฮาดการวิวัฒน์ ข้าหลวงมหาดไทยผู้ช่วย ร.ศ. ๑๒๕) ได้รวบรวมเป็นเล่มสมุดใหญ่เก๋าคำคร่ำซึ่งในเวลานั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลหัวเมืองลาวกาว [ต่อมาเปลี่ยนเป็น “มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ” ครั้งที่สองเป็น “มณฑลอีสาน” ครั้งสุดท้ายเป็น “มณฑลอุบลราชธานี” ประทับที่เมืองอุบลราชธานี (ร.ศ. ๑๑๒-๑๒๗)]

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๓ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิ-ประสงค์มีรับสั่งให้เรียกเอกสารสมุดข่อย หรือเอกสารสำคัญเก่าแก่ตลอดจนสัญญาบัตรของเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตรทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีอยู่ตามบรรดาหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวงในมณฑลอีสาน หรือหัวเมืองอื่นเท่าที่จะรวบรวมได้ เมื่อได้มาแล้วมีรับสั่งให้หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ครั้งเป็น ม.ร.ว.ปฐม คนจร) ปลัดมณฑลประจำจังหวัดอุบลราชธานี (เมื่อครั้งเป็นมหาดไทยมณฑล) เป็นแม่กองรวบรวมเรื่องราวหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือขึ้น และโปรดให้บิดาข้าพเจ้าเป็นผู้ช่วย ครั้นเรียบเรียงเสร็จแล้ว สวรรคต สัญญาบัตรและเอกสารสำคัญต่าง ๆ ดังกล่าว หากของเมืองใดเก่าแก่ได้พยายามเก็บรักษาไว้เรียบร้อย กอปรด้วยมีหลักฐานอันเป็นประโยชน์ต่อทางราชการ พงศาวดารประวัติศาสตร์ แล้วพระองค์ท่านได้ประทานรางวัลแก่ผู้นั้น ตามลำดับความสำคัญมากน้อยเป็นเงินส่วนพระองค์ร่วม ๑,๐๐๐ บาท เมื่อหม่อมอมรวงศ์วิจิตรเรียบเรียงเสร็จแล้วให้ชื่อว่า พงศาวดารหัวเมืองอีสาน เป็นหนังสือไม่น้อยกว่า ๒๕ ยก

ข้าพเจ้าได้เอาบันทึกที่บิดาได้ทำไว้ดังกล่าวไปพิจารณาตลอดแล้ว เห็นว่าบันทึกนี้เป็นสารคดีเก่าแก่ หากไม่มีผู้ใดคิดทำเอาไว้เกรงเรื่องจะสูญไปเสีย และถ้าได้รวบรวมแก้ไขมีหลักฐานอื่นมาประกอบเพิ่มเติมให้เหมาะสมรัดกุมยิ่งขึ้นแล้วก็เข้าใจว่าอาจจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่เกิดใหม่ใหญ่หลังแลท่านที่สนใจทางประวัติศาสตร์และนักศึกษายู้ง่ายไม่มากนักน้อย จึงได้ขออนุญาตจากบิดาเอาเรื่องนี้ไปปรับปรุงให้เรื่องปะติดปะต่อกับหลักฐานอื่นที่ข้าพเจ้าหามาได้ใหม่ บิดาข้าพเจ้าก็อนุญาต

ในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ดินแดนอีสานฝั่งขวาม่น้ำโขงนี้ ก็ได้อาศัย พงศาวดารหัวเมืองอีสาน กับ บันทึกการปกครองหัวเมืองมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตรและของบิดาผู้เขียนอยู่มาก และตามความคิดเห็นของข้าพเจ้าบางประการ เพื่อเป็นการคารวะและเป็นเกียรติยศแก่ท่านเจ้าของเรื่อง พงศาวดารอีสาน ในประชุมพงศาวดารภาค ๔ หากท่านเจ้าของสามารถจะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด ๆ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย และเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้เห็นนโยบายระยะห่างที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสาน ได้ทรงมีพระนโยบายจัดการปกครองบ้านเมืองในอดีตสมัยพระองค์ท่าน ตลอดถึงบุคคลสำคัญผู้มีอำนาจอื่นด้วย

เรื่องนี้ได้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ คือเรื่อง ฝั่งขวาม่น้ำโขง แต่ครั้งนั้นยังไม่สู้จะสมบูรณ์และเรียบร้อย สิ่งใดที่ทำขึ้นครั้งแรกย่อมบกพร่องฉันใด ในหนังสือเล่มนี้ก็อาจเป็นฉันนั้น เหยียดเหลงน้ำครั้งเดียวจะให้ได้ทั้งปลาช่อน ปลาชะโด เทโพ ฯลฯ พร้อม ๆ กันย่อมเป็นการสุตวิสัย เมื่อทางสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยรับต้นฉบับมาพิจารณาจะพิมพ์ซึ่งแรกผู้เขียนตั้งใจจะให้ชื่อหนังสือที่จะพิมพ์ใหม่นี้ว่า สองฝั่งโขง ซึ่งรวมทั้งประวัติศาสตร์ดินแดนฝั่งซ้ายม่น้ำโขง (พระราชอาณาจักรลาว) พม่า กัมพูชา และเวียดนามอยู่ด้วย แต่ทางสำนักพิมพ์ฯ เห็นเรื่องยืดเยื้อมากเมื่อพิมพ์แล้วก็เป็นหนังสือหนาประมาณไม่น้อยกว่า ๕๐๐ ยกเศษ จึงได้ตัดทอนออกคงเหลือที่จะพิมพ์เฉพาะ ประวัติศาสตร์อีสาน ซึ่งปรากฏแก่ท่านผู้อ่าน ณ บัดนี้ (โดย

แบ่งพิมพ์เป็น ๒ เล่ม) แม้เรื่องประวัติศาสตร์ ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กัมพูชา เวียดนาม ฯลฯ ยังไม่พร้อมที่จะพิมพ์กับคราวนี้ ข้าพเจ้าก็จะพยายามจัดพิมพ์ เพื่อให้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องคาบเกี่ยวกันมาแต่อดีตและปัจจุบันซึ่งได้เขียนไว้ก่อนแล้ว นั้น ให้ติดต่อกันในโอกาสอันควรต่อไป

เนื้อหาสาระคุณประโยชน์ของหนังสือเล่มนี้มีเพียงใดนั้น ย่อมเป็นการยากที่ผู้เขียนจะพึงกล่าว เปรียบเท่ากับผู้เขียนจะมองหน้าตนเองให้เห็นภาพจริงโดยมิได้ใช้กระจกเงาประกอบแล้วย่อมไม่ได้ ฉะนั้น จึงขอมอบหน้าที่วิพากษ์ให้ตกเป็นของปวงวิทวัสทั้งหลาย

ส่วนดีของหนังสือเล่มนี้หากจะมีอยู่บ้าง ผู้เขียนก็ขออุทิศให้แก่ท่านเจ้าของงานประวัติศาสตร์ทุกท่านทั้งอดีตและปัจจุบัน ส่วนขาดตกบกพร่องทั้งมวลอันจะเนื่องมาจากความผิดพลาดใด ๆ สำหรับข้าพเจ้าผู้มีสติปัญญาอ่อนหรือจะเนื่องจากการว่าเป็นการเกินไปหรือไม่ควรพูดถึงแต่นำมาพูด หรือควรจะพูดถึงให้มากแต่กลับพูดน้อยเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ขอรับแต่ผู้เดียว และก็หวังจะได้รับความกรุณาอภัยจากท่านผู้อ่าน เพราะข้าพเจ้าไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญหรือทรงคุณวุฒิในทางนี้แต่อย่างใด เป็นแต่สนใจรักก็เขียนขึ้นเท่าที่สามารถจะเขียนได้ ที่ตั้งใจเขียนเรื่องนี้ขึ้นโดยใช้เวลาราว ๒๐ ปีเศษ และแก้ไขตกเติมเรื่อย ๆ มากี่เพื่อรวบรวมเรื่องอันเกี่ยวแก่ *ประวัติศาสตร์อีสาน* ให้เป็นเรื่องราวขึ้นไว้สักครั้งก่อน หากเรื่องนี้จะประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านในทางบำรุงความรู้แม้แต่น้อย ก็เป็นที่พอใจแล้ว

เดิม วิชาคย์พจนกิจ

กรุงเทพฯ

๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

คำนำผู้เรียบเรียงพิมพ์

งานเรียบเรียงพิมพ์เป็นงานที่ไม่น่าสนุกที่สุด การเข้าไปก้ำก๋ายในงานเขียนที่มีชื่อของตนเองนั้นทำได้ด้วยความลำบากใจเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่คุณเขียนเห็นว่าดี ผู้เรียบเรียงพิมพ์อาจเห็นว่ามีที่ติได้ และจะแน่ใจว่าเราเป็นฝ่ายถูกเสมอไปก็ไม่ได้เพราะฉะนั้นขอผู้อ่านโปรดเข้าใจด้วยว่า อาจจะมีส่วนที่ดีกว่านี้ในต้นฉบับ *ประวัติศาสตร์อีสาน* อีกมาก แต่ได้ถูกตัดทอนไปด้วยความเขลาของผู้เรียบเรียงพิมพ์ก็เป็นได้

การรับเข้าทำหน้าที่ยื่นเสนออัดอัดแก้หนังสือเล่มนี้ มิใช่เพราะเห็นข้อบกพร่อง หากเป็นเพราะเห็นข้อดีของหนังสือมากกว่า ผู้เรียบเรียงพิมพ์ยังไม่เคยเห็นเล่มใด ที่ให้ข้อมูลของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือละเอียดลออเท่าเล่มนี้มาก่อน และถ้าเราต้องการเข้าใจประวัติศาสตร์ไทยให้กระจ่างกว่าที่เรามีความรู้อยู่ในปัจจุบัน การละเลยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเสียสิ้นเชิงอย่างที่เป็นอยู่ขณะนี้ จะไม่ทำให้เราประสบความสำเร็จได้เลย นักเรียนประวัติศาสตร์ไทย ไม่ว่าจะสนใจภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือไม่ *ประวัติศาสตร์อีสาน* ของคุณเติม วิภาคย์พจนกิจ จะช่วยทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ไทยได้ดีขึ้นเป็นอย่างมาก ถ้าท่านอ่านโดยใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองให้มากกว่าอ่านเพื่อความสนุก ต้นฉบับที่ให้ความรู้แก่ผู้เรียบเรียงพิมพ์ถึงปานนี้ จึงเป็นไปได้ที่ผู้เรียบเรียงพิมพ์จะกล้าเข้าไปก้ำก๋ายในงานเขียนของคุณเขียนมากเกินไป ตั้งแต่เริ่มงานผู้เรียบเรียงพิมพ์ได้วางแผนไว้แก่ตนเองว่าจะทำเพียงสองประการคือ ๑. จัดเรียงลำดับเรื่องราวใหม่ตามที่ผู้เรียบเรียงเห็นว่าเข้าใจได้ง่าย และมองเห็นความคล้คลายของประวัติศาสตร์มากกว่าที่เป็นอยู่ ในการนี้ ผู้เรียบเรียงได้

ตัดทอนข้อความออกเสียหลายตอน เนื่องจากเห็นว่าไม่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องโดยตรง ส่วนที่เห็นว่าน่ารู้ก็คงไว้ในภาคผนวก บางตอนผู้เรียบเรียงพิมพ์ก็ย่อข้อความที่ไม่เกี่ยวโดยตรงให้กระชับเข้า เพื่อให้หนังสือมีเอกภาพยิ่งขึ้น ในประการที่ ๒ ซึ่งผู้เรียบเรียงพิมพ์หาญเข้าทำคือการเขียนบทนำในบางภาค ที่ทำเช่นนี้ก็เนื่องจากเห็นว่าหนังสือเล่มนี้น่าจะเป็นที่สนใจยิ่งขึ้นแก่นักเรียนประวัติศาสตร์ ถ้าได้อ่านเรื่องราวที่กล่าวถึงโดยสำนักถึงสภาพแวดล้อมของประวัติศาสตร์ไทย ในวงกว้างขึ้นอีกด้วย ผู้ที่มีความรู้อยู่แล้ว หรือผู้ที่ไม่ประสงค์จะอ่านข้อเขียนของผู้เรียบเรียงพิมพ์ก็อาจจะข้ามบทนำไปได้โดยง่าย ทั้งนี้ทำให้ตัวเรื่องเป็นของคุณเต็ม วิภาคย์พจนกิจ เพียงคนเดียว*

ข้อบกพร่องใดๆ อันอาจเกิดขึ้นจากการกระทำทั้งสองประการ ผู้เรียบเรียงพิมพ์ขอรับผิดชอบแต่ผู้เดียว

นิธิ เอียวศรีวงศ์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๒

* ในการจัดพิมพ์ครั้งที่สอง นายนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ขอให้ตัดทอนบทนำออก จึงมิได้ปรากฏในหนังสือนี้ - มูลนิธิโครงการตำราฯ

ภาค ๑

คู่มือข้อมูลตอนต้น

บทที่ ๑ เมืองนครราชสีมาและชัยภูมิ

เมืองนครราชสีมา และชัยภูมิ

เมืองนครราชสีมา

เมืองนครราชสีมาปรากฏตามพงศาวดารว่า ครั้นขอมเป็นใหญ่ในสุวรรณภูมิรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช รวพุทธศักราช ๓๐๐ ได้ส่งพระมหาเถระ ๒ รูป คือ พระโสณะ กับ พระอุตระ สมณทูตของพระโมคคัลลีปุตติสเถระ สังคายนาใน พ.ศ. ๒๔๔ แล้วนำลัทธิพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในสุวรรณภูมิ ส่วนกลางขึ้นที่อาณาจักรทวารวดีเป็นครั้งแรก

เขตแคว้นทวารวดีเวลานั้น ได้แผ่มาถึงเขตที่เคยเป็นท้องที่อำเภอสูงเนิน (จังหวัดนครราชสีมา) เดียวนี้เป็นสุดแดน และตรงที่สุดแดนนี้เอง ชาวทวารวดีจึงได้พากันสร้าง เมืองเสมา ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของลำน้ำตะคอง จึงปรากฏว่ามีโบราณวัตถุของพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี อยู่ที่อำเภอสูงเนิน จนบัดนี้

ครั้นต่อมารวพุทธศักราช ๗๐๐ มีชาวอินเดียพวกหนึ่งแล่นเรือ เลียบฝั่งทะเลแถบมณฑลปักษ์ใต้ตรงมาปากแม่น้ำโขง แล้วอพยพเข้ามา

ตั้งภูมิลำเนาตั้งแต่ปากลุ่มแม่น้ำโขงจนถึงแดนกัมพูชา พวกอินเดียที่อพยพมา ครั้งนี้นับถือศาสนาพราหมณ์ฝ่ายใต้ทั้งสิ้น คือนับถือพระวิศณุ แล้วก็แผ่อาณาจักรเข้ามาในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยปัจจุบัน เวลานั้นเรียกอาณาจักรโคตบูรณ์ มีเมืองพนม หรือ นครพนม^๑ เป็นเมืองหลวง แต่ได้มาสร้างเมืองพิมายเป็นหัวเมืองเอกเมืองหนึ่ง กับเมืองขวงธบุรีศรีมหานครราช ประจันหน้ากับเมืองเสมาขึ้นที่อำเภอสูงเนิน เป็นเมืองชายแดนอีกเมืองหนึ่ง แต่เมืองขวงธบุรีศรีมหานครราชนี้เป็นเมืองของพวกนับถือศาสนาพราหมณ์โบราณ ปุชนิยสถานในเมืองนี้ก็แสดงว่าเป็นฝ่ายพราหมณ์ ครั้นต่อมาเมืองขวงธบุรีศรีมหานครราช สามัญชนเห็นชื่อยาวเกินไปเรียกยาก เลยนิยมเรียกสั้นๆ ว่า เมืองดอนราช ต่อมาเข้าใจว่าจะเป็นโคราช^๒ ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองเสมาร้าง และสร้างภายหลังเมืองเสมา ซึ่งเรียกว่า เมืองโคราชเก่า แม้ปราสาทวัดพนมวันอยู่ห่างจากตัวจังหวัดนครราชสีมาปัจจุบันไปยังทางหลวงสายสุรนารายณ์ เมืองถึงบ้านจอหอ (กม.๘) เลี้ยวขวาไปตามทางสายจอหอตลาดไทร ๔ กม. แล้วมีทางแยกตรงสถานีรถไฟสระธรรมชนนีไปอีก ๖ กม. ก็จะถึงปราสาทวัดพนมวัน สันนิษฐานว่าขอมได้มาสร้างไว้ราวพุทธศักราช ๑๕๐๐ คราวเดียวกับปราสาทหินเมืองพิมาย เมื่อได้พิเคราะห์ดูแล้ว นอกจากลายปั้นหรือลายแกะสลักที่ปรากฏชัดเจนว่าเป็นโบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์แล้วยังมีพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรเชื่อกันว่าประดิษฐานไว้ภายหลังและหินที่นำมาแกะสลักตัวปราสาทนี้เป็นหินทรายและประกอบด้วยศิลาแลง แม้ตัวปราสาทไม่ใหญ่โต แต่ก็จัดอยู่ในขนาดกลาง

^๑ แต่หาใช่นครพนมเดี๋ยวนี้ไม่

^๒ เมืองโคราชนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวิจารณ์ว่า ในสมัยขอมพวกพราหมณ์คงเอาชื่อเมืองโคราหะปุระในมัชฌิมประเทศอันอยู่ข้างใต้ ไม่ห่างกับเมืองกบิลพัสดุ์มาชานาน เช่นเดียวกับเอาชื่อเมืองอื่นๆ ในอินเดียมาชานานในประเทศนี้ มีหลายเมือง เช่น “เมืองอโยธยา” “เมืองลพบุรี” ฯลฯ เป็นต้น เมืองโคราหะปุระนี้อันเป็นมูลของชื่อที่เรียกเพี้ยนมาว่า โคราช